

Марина КОНДРАТЬЄВА
науковий співробітник ІПСМ,
кінорежисер, мистецтвознавець

ФОТОГРАФІЧНІ НОТАТКИ

Як народжувалась фотографія? Довго, у муках. Ще Леонардо да Вінчі вказував у своїх роботах, що від світла у темних кімнатах залишається відбиток. У різних історичних документах ми знаходимо свідчення про «дивні картинки». Так, у 1816 р. продавець оптичних приладів на прізвище Шевальє раптом побачив у своєму закладі дивного відвідувача. Бідний парубок показав продавцю... фотографії. Він розповів власнику крамниці, що винайшов розчин, який дозволяє робити зображення реально існуючих предметів на щільних поверхнях. Юнак сказав, що в нього немає грошей на подальші досліди, і попросив Шевальє зберегти його винахід — «чарівний розчин». Шевальє зберіг флакон із темною рідиною (що, згідно його спогадам, нагадувала йод), але загадковий парубок так більше і не з'явився.

Свої враження від дивного відвідувача Шевальє записав за десять років до того, як колишній солдат армії Наполеона, винахідник Жозеф Нієпс зробив першу офіційно зареєстровану фотографію — відбиток дахів паризьких будівель, який він зробив на першому в історії людства фотопапері на основі асфальту. Експозиція цієї фотографії тривала вісім годин! Нієпс витратив всі свої гроші на фотографічні досліди і помер банкрутом у віці 64 років. Проте його справу продовжив Дагер, Фогель, де Мазер та Висоцький.

Перші фотографи були як в прямому, так і в переносному сенсі слова люди важкі; важкими були також і їх фотоапарати. Фотографією захоплювались люди різного віку та різних професій: хіміки, фізики, художники, астрономи та журналісти. Зазвичай це були кремезні чоловіки, життя яких нагадувало чорно-білу фотографію, позаяк мало і білі, і чорні сторони. Саме піонерам фотографії доводилось вигадувати заміну приладам, що з'являться згодом, як, наприклад, експонетру. Функції цього пристрою, що і сьогодні використовується для обрахунків тривалості експозиції (тобто

кількості світла у приміщенні чи на вулиці), у ті часи виконували... коти. Розширені зіниці кішки вказували на нестачу світла та, відповідно, на потребу подовженого процесу фіксації зображення, і навпаки: звужені зіниці дозволяли працювати без додаткового світла.

Великі, кремені чоловіки з бородами, в широких оксамитових сорочках із жабо викликали у перших відвідувачів фотоательє повагу і певний страх. До речі, перші фотопортрети коштували не дешево (іноді дорожче від намальованого родинного портрету). Роль сімейних світлин у вітальнях у ті часи відводилась картинам, написаним олійними фарбами, і саме вони прикрашали садиби найвідоміших і найбільш заможних городян.

Поняття «фотопортрет» поширилось тільки наприкінці 1860-х: адже саме в цей час фотографи зуміли довести експозицію світлини до незначної тривалості в кілька хвилин. До цього періоду створення фотографії могло тривати кілька годин поспіль, а просидіти абсолютно нерухомо на одному місці, до того ж не моргаючи, могла далеко не кожна модель.

Згодом диво чорно-білої фотографії поступово віддавало пальму першості кольоровим світлинам. Перша кольорова фотографія була зроблена у 1861 р. англійським фізиком Максвелом. А вже за кілька років першою кольоровою фотографією на теренах тодішньої Російської Імперії став портрет письменника Льва Толстого. Погодьтеся, достойний вибір.

За тогочасними фотографіями ходили асистенти: одні носили сам фотоапарат, інші — тільки касету, в котру заправлялись дванадцять аркушів із фотопапером. Прабабуся сучасної фотоплівки важила 15 кілограмів. Почасті й з цієї причини фотографи часто потрапляли у кумедні ситуації. Так, найзаможніший з київських фотографів, Франц де Мазер, власник найбільшого фотоательє у Києві, одного разу потрапив до поліцейського відділку: його самого та його помічника, що носив за фотографом фотоапарат, прийняли за шпигунів в той час, коли Мазер обирав найкращу точку для зйомки краєвиду пейзажу Андріївського узвозу.

Де Мазер нині також відомий в якості «порнографа»: так його називав О. Купрін, звинувачуючи у розповсюдженні фотографій порнографічного змісту. Власне, сам письменник привів до ательє де Мазера повію і попросив фотографа зробити кілька його фотопортретів в товаристві з «дівчиною неважкої поведінки». Таким чином, Купрін сподівався скомпрометувати фотографа, але все вишло навпаки: ательє де Мазера набуло ще більшої популярності.

В цьому ательє дійсно проводились зйомки у стилі «ню»; ціна пачки таких фотокарток (три карбованці) дорівнювала ціні корови. Проте в порівнянні з тим, що ми сьогодні бачимо на екранах телевізорів, в Інтернеті чи в деяких ілюстрованих журналах, «нелегальна» творчість Мазера здається невинною і навіть естетично довершеною. Мазер фотографував жінок на тлі намальованих ваз із квітами та морських краєвидів, дозволяв своїм моделям закривати очі чорною стрічкою, щоб їх обличчя неможливо було впізнати.

Так, Мазер дійсно любив гроші та вважав фотомистецтво бізнесом. Більше того: він став першим фотографом, котрий зрозумів важливість реклами, і власноруч друкував рекламні фотографії свого ательє для заохочення відвідувачів.

Фотоательє тих часів були чимось на зразок суміші елітного клубу, перукарні та фотолабораторії. Пані мали можливість зробити собі зачіску чи підібрати для фотографування парасольку чи рукавички під колір сукні. Їх кавалери часто заходили в ательє, щоб почути останні міські новини, почитати пресу або випити чашку чаю.

Між власниками фотоательє відбувались «професійні змагання», котрі полягали, наприклад, у колекціонуванні мальованих фонів, на тлі котрих зазвичай робили перші фотокартки. Це були намальовані історичні будівлі (наприклад, Ейфелева вежа), пейзажі (переважно морський берег чи пляжі з пальмами), натюрморти (наприклад, вази з квітами), і т. п. Багато хто з художників отримував від фотографів постійні замовлення на виконання подібних композицій, і саме вони вважались серед них не останньою можливістю заробітку.

Особиста доля перших фотографів теж складалась непросто. Як і більшість першопрохідців, вони витрачали всі свої гроші на експерименти та дослідження, часто помираючи у бідності та забутті. Саме так скінчилось життя Нісефора Нієпса — автора першої фотографії в історії людства, якого я вже згадувала на початку статті. Франц де Мазер помер у 1922 р. від інфаркту. Його серце не витримало більшовицьких обшуків: адже солдати Червоної армії чомусь вважали все, що було пов'язано з фотографією, суто буржуазним мистецтвом і знищували все, з фотоапаратами включно. Завдяки їх зусиллям майже всі світлини де Мазера було знищено. Лише у бібліотеці ім. В. І. Вернадського якимось дивом зберігся альбом його київських світлин, котрі нині є документальним свідченням того, як виглядали київські вулиці, — скажімо, Хрещатик чи Андріївський

Ф. де Мазер. Оголена дама. 1896 р.

узвіз, — в середині дев'ятнадцятого століття. Не дивно, що ці краєвиди відрізняє незначна кількість будинків, зелені пагорби та церкви, і звичайно ж, візники, котрих де Мазер особливо поважав і досить часто фотографував.

Першу фотографію Києва зробив англієць Джон Борн на прохання свого друга, також англієця, інженера де Віньойля, котрий створив підвісний міст у Києві, що поєднав два береги Дніпра. Борн сфотографував його одним із перших в історії людства фотоапаратом для того, щоб зберегти цей шедевр архітектури для нащадків. Київ в той час був відомим європейським центром культури, саме тому серед перших українських фотографів були поляки, німці та англієці. Сам де Мазер навчався мистецтву фотографії в Австрії, а, наприклад, відомий піонер фотографії, німець Герман Фогель, подорожуючи Європою зі своєю фотокамерою, відвідував також і київські пагорби.

Основна ж особливість перших фотографій, на мою думку, полягає в тому, що поняття «побутова фотографія» було взагалі відсутнє в середині XIX — на початку XX ст. Кожна фотографія створювалась в якості мистецького твору. Це пояснювалось тим, що, по-перше, фотографії коштували дорого, і це дозволяло ставитись до світлин так само, як і до картин. По-друге, кожна фотографія потребувала значної кількості часу: так, перша в історії людства спроба зробити статичне зображення зримим тривала 14 годин; проте, на відміну від наступної восьмигодинної зйомки, того разу Нієпса

очікувала поразка. Час цінувався, і цінувалась сама робота фотографа. Або, наприклад, фотографія Й. Штрауса: слухаючи його музику, можна по-доброму позаздрити його вусам — теж в певному сенсі мистецькому твору. А ось фотографія А. Чехова: у цього письменника були дуже добрі очі. Поважний чоловік у військовій формі, — це сам пан В.К. Рентген, винахідник рентгенівських променів.

Саме фотографія зробила життя відомих людей публічним: так, нині, скажімо, фотокартки Миколи II чи Вільгельма I — це історичні документи, завдяки яким ми можемо робити висновки про ту чи іншу епоху.

Фотографія народжувалась у муках і потім довго чекала свого часу. Та саме завдяки фотографії народився кінематограф, постійно вдосконалювався живопис, а головне, — наші прабабусі та прадідусі назавжди залишились молодими і красивими, вразливими і чутливими, мужніми і іноді смішними. Адже фотографія — не тільки дзеркало часу і людської сутності; в певному сенсі вона сама і є життям.

Анотація. В статті досліджується феномен появи мистецтва фотографії. Сьогодні фотографія є невід'ємною частиною нашого життя: без фотокартки не можливо ані поїхати за кордон, ні влаштуватися на роботу. Автор статті зробила науково-теоретичне дослідження маловідомих фактів з історії фотомистецтва.

Аннотация. Статья посвящена исследованию в области истории искусства фотографии. Сегодня фотография является важной частью нашей жизни: без фотокарточки невозможно ни отправиться за границу, ни устроиться на работу. Данная статья представляет собой научно-теоретическое исследование малоизвестных фактов из истории фотоискусства.

Summary. The basis of the article is research in area of art of picture. Today a photo is important part of our life: without a snapshot it is not possible to depart for a border or settle down on work. The author of the article probes not popular facts from history of photographic art.